

СЕРЕДОВИЩЕ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВИТИ З ПОЗИЦІЙ ЙОГО ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

Життя і здоров'я – найбільше благо, дароване людині природою, беззаперечна цінність якого усвідомлюється, нажаль, з його втратою. Незважаючи на те, що у нашій країні існує значний досвід пропаганди здорового способу життя, а охорона здоров'я визнається пріоритетним напрямом державної політики та одним із основних факторів національної безпеки, Україна належить до числа країн зі старіючою нацією, де смертність переважає над народжуваністю, а тривалість життя населення є найнижчою, в порівнянні з іншими європейськими державами.

Оскільки дошкільна освіта на державному рівні проголошена обов'язковою первинною ланкою системи безперервної освіти України, то, відповідно, цим мікросередовищем для дитини стає заклад дошкільної освіти як осередок умов, взаємодій, основоположною метою яких є формування активної, життєрадісної, ерудованої, цілеспрямованої, творчої, моральної, а головне – здорової особистості, здатної успішно самоствердитись у майбутньому, долаючи виклики дорослого життя.

Сказане актуалізує потребу в пошуку нових шляхів, підходів до розуміння проблеми здоров'язбереження, зокрема дітей дошкільного віку, які, немов своєрідний лакмусовий папірець, сприйнятливий як до негативних, так і позитивних впливів того макро- і мікросередовища, в якому перебувають.

Цьому, на нашу думку, сприятиме створення у закладі дошкільної освіти такого середовища, яке забезпечуватиме набуття дитиною належних фізичних, психічних, морально-духовних, соціальних якостей, рис особистості, вмінь та навичок в актуальний для неї період розвитку, а також формуватиме та закріплюватиме у свідомості певні еталони здоров'язбережувальної поведінки та мислення, що накладатимуться на загальну стратегію подальшого дорослого життя.

Коректне тлумачення поняття «здоров'язбережувальне середовище» вимагає етимологічного аналізу терміна «середовище» та його похідних, який у довідковій літературі трактується, зокрема, як:

- 1) сукупність природних умов, в яких відбувається життєдіяльність якого-небудь організму;
- 2) соціально-побутові умови життя людини; оточення;
- 3) сукупність людей, пов'язаних спільністю життєвих умов, занять, інтересів (літературне середовище).

У словнику А. Хорнбі знаходимо таке визначення поняття «середовище» – це умови (психологічні тощо), які впливають на поведінку і розвиток особистості.

У короткому енциклопедичному словнику «Соціологія» (Під. заг. ред. В. Воловича) читаємо: «До середовища людини мають бути віднесені економічні, політичні, соціальні і духовні умови й відносини, територіальні та інші соціальні спільноти й об'єднання тією мірою, якою вони стихійно або цілеспрямовано, прямо чи опосередковано впливають на свідомість і поведінку особи».

Якщо виходити з позицій витлумачення середовища як сукупності умов, в яких відбувається життя людини, то близькими можна вважати такі поняття, як «життєве середовище», «природне середовище людини», оскільки, як зазначає В. Ясвін, середовище охоплює комплекс природних та соціальних факторів, які можуть прямо чи опосередковано, миттєво чи довготривало впливати на життєдіяльність людей [5].

З таких позицій заслуговує на увагу «теорія можливостей середовища» Дж. Гібсона, згідно якої чим більше й повніше особистість використовує можливості середовища, тим успішніше відбувається її вільний та активний саморозвиток: «людина одночасно є продуктом й творцем свого середовища, яке слугує їй основою для життя і уможливує інтелектуальний, моральний, суспільний та духовний розвиток» [4, с. 11].

В узагальненому розумінні поняття «середовище», як слушно наголошує Р. Пріма, відображає залежність та взаємозв'язок умов, що забезпечують життєдіяльність, розвиток людини, її самореалізацію, самостановлення у безперервній тісній взаємодії з оточенням [4, с. 181]. Ці можливості середовища і лежать в основі концепції середовищного підходу в освіті, який визнано перспективним на рівні «Всесвітніх доповідей з освіти» ЮНЕСКО.

Зауважимо, що поряд із поняттям «освітнє середовище» сьогодні активно використовується термін «едукатійне середовище», наукове тлумачення якого неоднозначне. Так, у більшості словників воно зовсім відсутнє. Загалом, слово «едукатійний» походить від англійського «education» – «освіта» і трактується як «освітній, навчально-виховний, педагогічний», тому, на наш погляд, його правомірно вважати синонімічним щодо поняття «освітнє середовище».

За обґрунтованим висновком В. Мелешко [3], всі вчені єдині в тому, що едукатійному середовищу закладу освіти властиві такі показники:

- поєднання гуманістичних і природничо-наукових дисциплін;
- ціннісно-змістове узгодження діяльності всіх суб'єктів освітнього процесу;
- духовно-етичне спілкування;
- варіативність освітніх програм.

До найбільш типових характеристик освітнього (навчально-виховного) середовища науковці відносять:

- виняткову пластичність (Л. Виготський);

- системність (Л. Новикова);
- доцільність (Н. Крилова);
- векторність (В. Ясвін);
- конфігуративність, насиченість, структурованість (В. Слободчиков);
- взаємозв'язок компонентів (Н. Гафурова);
- широту, інтенсивність, модальність, емоційність, узагальненість, домінантність, когерентність, активність, мобільність (В. Ясвін);
- доступність, структурованість, гнучкість, відкритість, технологічність (І. Радченко).

За визначенням В. Слободчикова «середовище – це не просто соціальна статична одиниця, це складна система, що знаходиться в постійному розвитку, охоплює різні, близькі і далекі життєві сфери».

Предметом нашого дослідження є здоров'язбережувальне середовище як невід'ємна складова освітнього середовища дошкільного навчального закладу, у просторі якого взаємодіють педагоги-вихователі та інші працівники дошкільного закладу, дошкільники, батьки, спрямовуючи свої зусилля на зміцнення здоров'я та розвиток суб'єктів навчально-виховного процесу.

Таке середовище може створюватися, з одного боку, як цілісна системна освіта (наприклад, у спеціалізованому ДНЗ), а з другого – в процесі інтеграції навчально-виховного процесу з різними механізмами педагогічного впливу.

Відповідно до тверджень вітчизняних учених О. Богініч, Л. Левінець, Л. Лохвицької, Л. Сварковської та ін. здоров'язбережувальний освітній простір – це, перш за все, створення в навчально-виховному процесі атмосфери комфортного особистісного зростання, розвитку й ефективної самореалізації кожної дитини, забезпечення адекватних віковим особливостям дітей психолого-педагогічних та оздоровчо-профілактичних умов для формування і зміцнення всіх компонентів здоров'я [1, с. 26]. При цьому поняття «здоров'язбережувальне середовище» трактується ними як організація процесів життєдіяльності дітей дошкільного віку відповідно до закономірностей побудови навчального процесу, ефективності вибору засобів і методів виховного впливу на дітей із урахуванням їхніх потреб, інтересів, індивідуальних особливостей та потенціалу кожного вихованця [1, с. 26].

В. Єфімова трактує здоров'язбережувальне середовище як наявне та віртуальне оточення, в якому створюються педагогічні, соціальні, культурні, психологічні, гігієнічні умови, які відповідають віковим і психологічним особливостям дітей, сприяючи їхньому фізичному й особистісному розвитку [2, с. 16].

У контексті вище сказаного, концентрацію різноманітних умов професійного педагогічного впливу на становлення особистості дошкільника, в контексті яких здійснюється збереження фізичного, психічного,

соціального, духовного здоров'я дитини, на наш погляд, правомірно розглядати як *здоров'язбережувальне середовище* закладу дошкільної освіти.

Відтак, формувати у дітей ціннісне ставлення до здоров'я, навички ведення здорового способу життя необхідно вже з раннього та дошкільного віку. І в даному контексті постає питання – що має зробити освітня установа для збереження і зміцнення здоров'я суб'єктів педагогічного процесу. Цінним, на нашу думку, у цьому плані є досвід створення здоров'язбережувального середовища зарубіжних освітніх навчальних закладів. Для цього там, наприклад, розробляються моделі шкіл сприяння здоров'ю. Нагадаємо, що модель – це розроблений на основі теорії варіант практичної діяльності, що є певною системою (С. Ямбург).

Під моделлю освітнього закладу, сприяючого здоров'ю, розуміється такий навчальний заклад, всі напрямки діяльності якого в процесі виконання своїх виробничих функцій оптимально впливають на здоров'я суб'єктів педагогічного процесу.

У світовому освітньому просторі відомі організовані в 80-і рр. ХХ ст. в центральній Європі перші школи, в яких реалізовувались програми збереження та зміцнення здоров'я дітей. Згодом школи здоров'я з'явилися і в США. На сьогодні такі школи створено в багатьох країнах світу, а досвід їхньої діяльності, на наш погляд, корисний у створенні здоров'язбережувального середовища в контексті дошкільної освіти.

Так, діяльність перших шкіл здоров'я здійснювалася за трьома напрямками: поширення інформації щодо необхідності ведення здорового способу життя; профілактика та рання діагностика негативних змін у здоров'ї дітей; створення умов для фізичного розвитку, сприятливої психологічної атмосфери, забезпечення збалансованого харчування, створення мотивації навчально-пізнавальної діяльності.

Згодом програма збереження здоров'я в Європі та США була значно доповнена і розширена. Вона включає в себе такі розділи, як:

- освіта в галузі фізичного і психічного здоров'я, коли суб'єкти педагогічного процесу набувають знання про стан, зміни соматичного і психічного здоров'я, про шляхи та способи їх збереження та зміцнення;
- фізичний розвиток учнів, що здійснюється за спеціальною програмою, яка реалізується на фізкультурних заняттях і поза ними на заняттях фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності в цілісній системі фізичного виховання;
- медичне обслуговування, що передбачає профілактику, ранню діагностику захворювань, надання медичної допомоги, проведення планомірних реабілітаційних заходів;
- психологічна та соціальна консультативна служби, здійснювані педагогами освітнього закладу з питань здоров'я та здорового способу життя;
- служба харчування, що займається як консультацією з питань дієтичного, здорового харчування, так і його організацією;

- спільна робота з батьками, громадськими організаціями, державними службами для реалізації розроблених програм здоров'я;

- підготовка викладачів та персоналу освітнього закладу до забезпечення здорового освітнього середовища, їхнє навчання задля реалізації програми здоров'я, проведення моніторингу їхньої готовності до здоров'язбережувальної діяльності [28].

Отже, здоров'язбережувальне середовище закладу дошкільної освіти як осередок засвоєння норм здорового способу життя включає організаційно-педагогічний, соціально-психологічний, санітарно-гігієнічний та фізкультурно-оздоровчий напрями роботи.

Виходячи з вище сказаного, можна відзначити, що найбільш істотною якісною характеристикою здоров'язбережувального середовища є його цілісність, оскільки саме в цьому випадку забезпечується максимальна ефективність його впливу на особистість дитини.

Суттєвим також є те, що спільне цілевизначення для дітей, педагогів, батьків сприяє розумінню необхідності прийняття цінності культури здоров'я як частини загальної культури людства. Так, для дітей це означає розуміння того, що шкодить здоров'ю людини, як і чим підтримувати своє здоров'я, до чого прагнути. Для дорослих це, насамперед, відповідальність за збереження здоров'я своїх вихованців, особистий приклад здорового способу життя, щира і зацікавлена участь у вирішенні питань здоров'я дітей в дитячому закладі освіти і поза ним.

Список використаних джерел

1. Богініч О. Л., Левінець Н. В., Лохвицька Л. В., Сварковська Л. А. Фізичне виховання, основи здоров'я та безпеки життєдіяльності дітей старшого дошкільного віку. Навчально-методичний посібник / О. Л. Богініч, Н. В. Лохвицька, Л. А. Сварковська. Київ «Генеза». 2013. 123 с.
2. Єфімова В. М. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін до використання здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності: автореф. дис. ... доктора пед. наук: спец. 13. 00. 04 «Теорія і методика професійної освіти» / Валентина Михайлівна Єфімова. Київ, 2012. 43 с.
3. Мелешко В. В. Особливості формування навчально-виховного середовища у сільській школі // В. В. Мелешко / Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. Науковий збірник. Вип. 15. Умань, 2006. С.68 –75.
4. Пріма Р. М. Формування професійної мобільності майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика. Монографія / Раїса Миколаївна Пріма. – Дніпропетровськ: ІМА-прес. – 2009. – 367с.
5. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В. А. Ясвин. Москва.: Смысл, 2001. 366 с.